SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK DIAGNOSTIKASI

Shonazarova Mubinaxon Alisher qizi

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti magistranti

Uralova Gulbahor O‘ktamovna

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik-pedagogik diagnostikasining mohiyati, maqsadi, vazifalari, tamoyillari va bosqichlari yoritilgan. Kichik maktab yoshidagi bolalarning bilish jarayonlari, o‘quv motivatsiyasi, emotsional-irodaviy sohasi va ijtimoiy moslashuvini o‘rganishda qo‘llaniladigan diagnostik metodikalar tahlil qilingan. Diagnostika natijalarini statistik qayta ishlash va ular asosida korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar

psixologik-pedagogik diagnostika, kichik maktab yoshi, maktabga moslashuv, o‘quv motivatsiyasi, bilish jarayonlari, diagnostik metodika, individual yondashuv, korreksiya.

Kirish

Boshlang‘ich ta’lim shaxs shakllanishining poydevori hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning yetakchi faoliyati o‘yindan o‘qishga o‘tadi, ixtiyoriy diqqat, mantiqiy tafakkur, o‘zini o‘zi boshqarish va o‘quv motivatsiyasi shakllanadi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida (2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637) ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olish ta’limning asosiy tamoyillaridan biri sifatida belgilangan.

Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025/2026-o‘quv yili boshida respublika maktablarida 6,87 million nafar o‘quvchi tahsil olgan bo‘lib, ularning qariyb

40 foizini 1–4-sinf o‘quvchilari tashkil etadi. Bunday katta qamrov sharoitida har bir bolaning rivojlanish darajasini o‘z vaqtida aniqlash, o‘qishdagi qiyinchiliklar sabablarini topish va ularning oldini olish o‘qituvchi hamda maktab psixologi faoliyatining muhim vazifasiga aylanadi.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘zlashtirishdagi orqada qolish, xulq-atvordagi muammolar va maktabga moslasha olmaslik holatlari ko‘pincha kech, ya’ni muammo chuqurlashganidan keyin aniqlanadi. Bunga boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining diagnostik kompetensiyasi yetarli emasligi, diagnostik metodikalarning tizimli qo‘llanilmasligi sabab bo‘lmoqda. Shu bois psixologik-pedagogik diagnostikaning nazariy asoslari va amaliy metodikalarini tizimlashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism

1. Psixologik-pedagogik diagnostikaning mohiyati va vazifalari

Psixologik-pedagogik diagnostika – o‘quvchining psixik rivojlanishi, shaxsiy xususiyatlari va ta’lim natijalarini ilmiy asoslangan usullar yordamida o‘rganish, baholash hamda ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish uchun pedagogik xulosalar chiqarishga qaratilgan faoliyatdir. U psixologik diagnostika (bilish jarayonlari, shaxs xususiyatlari) va pedagogik diagnostika (bilim, ko‘nikma, tarbiyalanganlik darajasi) uyg‘unligidan iborat.

L.S. Vigotskiy ilgari surgan “yaqin rivojlanish zonasi” g‘oyasi diagnostikaning asosiy yo‘nalishini belgilaydi: diagnostika nafaqat bolaning hozirgi darajasini, balki kattalar yordamida erisha oladigan imkoniyatlarini ham aniqlashi lozim. D.B. Elkonin va L.I. Bojovich tadqiqotlarida esa kichik maktab yoshida o‘quv faoliyati va o‘quv motivatsiyasining shakllanishi markaziy ahamiyatga ega ekanligi asoslangan.

Boshlang‘ich sinfda psixologik-pedagogik diagnostika quyidagi **vazifalarni** bajaradi:

– bolaning maktab ta’limiga tayyorligini aniqlash;

– bilish jarayonlari (diqqat, xotira, tafakkur, idrok, nutq) rivojlanish darajasini o‘rganish;

– o‘quv motivatsiyasi va maktabga munosabatni baholash;

– emotsional-irodaviy soha, xavotirlanish darajasi va o‘zini o‘zi baholashni aniqlash;

– sinf jamoasidagi o‘zaro munosabatlar va ijtimoiy moslashuvni o‘rganish;

– o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar sabablarini aniqlash va individual yordam yo‘nalishlarini belgilash.

2. Diagnostikaning tamoyillari

Diagnostik ishlar quyidagi tamoyillarga asoslanishi lozim:

– **ilmiylik va ishonchlilik** – standartlashtirilgan, validligi tekshirilgan metodikalardan foydalanish;

– **kompleks yondashuv** – bir nechta metodika va manbalar (kuzatish, test, suhbat, o‘quvchi ishlari, ota-ona ma’lumotlari) natijalarini birgalikda tahlil qilish;

– **yosh xususiyatlariga moslik** – topshiriqlarni o‘yin shaklida, qisqa vaqt ichida o‘tkazish;

– **insonparvarlik va “zarar yetkazmaslik”** – natijalarni bolaga “yorliq” yopishtirish uchun emas, unga yordam berish uchun qo‘llash;

– **maxfiylik** – diagnostik ma’lumotlarni faqat ota-ona va mutaxassislar bilan muhokama qilish;

– **dinamiklik** – diagnostikani bir martalik emas, o‘quv yili davomida takroriy o‘tkazish.

3. Diagnostikaning bosqichlari

Diagnostik jarayon odatda quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1) **Tayyorgarlik bosqichi** – maqsadni aniqlash, metodikalarni tanlash, ota-onalar roziligini olish;

2) **Ma’lumot to‘plash bosqichi** – kuzatish, test, anketa, suhbat va o‘quvchi faoliyati mahsullarini tahlil qilish;

3) **Qayta ishlash va tahlil bosqichi** – natijalarni miqdoriy (ballar, foizlar, o‘rtacha qiymatlar) va sifat jihatdan tahlil qilish;

4) **Xulosa chiqarish bosqichi** – har bir o‘quvchi va sinf bo‘yicha psixologik-pedagogik tavsifnoma tuzish;

5) **Amaliy tavsiyalar bosqichi** – korreksion-rivojlantiruvchi dastur ishlab chiqish, o‘qituvchi va ota-onalar bilan maslahatlashuv o‘tkazish.

4. Boshlang‘ich sinfda qo‘llaniladigan diagnostik metodikalar

Kichik maktab yoshidagi bolalarni o‘rganishda keng qo‘llaniladigan metodikalar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini diagnostika qilish metodikalari

Diagnostika yo‘nalishi	Metodika	O‘rganiladigan ko‘rsatkich
Maktabga tayyorlik	Kern–Yirasek testi	Psixomotor, aqliy rivojlanish, nozik motorika
Diqqat	Tuluz–P’eron testi, korrektura sinovi	Diqqatning barqarorligi, hajmi, ko‘chuvchanligi
Xotira	“10 so‘zni eslab qolish” (A.R. Luriya)	Qisqa muddatli eshitish xotirasi
Tafakkur	Ravenning rangli progressiv matritsalari	Noverbal intellekt, mantiqiy fikrlash
O‘quv motivatsiyasi	N.G. Luskanova so‘rovnomasi	Maktabga munosabat, motivatsiya darajasi
Xavotirlanish	Fillips maktab xavotirlanishi testi	Maktab bilan bog‘liq xavotir darajasi
O‘zini o‘zi baholash	Dembo–Rubinshteyn metodikasi, “Narvon”	O‘zini o‘zi baholash darajasi va adekvatligi
Emotsional holat	“Oilam rasmi”, Lyusher rang testi	Oiladagi munosabatlar, emotsional holat
Ijtimoiy munosabatlar	Sotsiometriya (Dj. Moreno)	Sinfdagi maqomi, o‘zaro munosabatlar

Metodikalarni tanlashda bolaning yoshi, diagnostika maqsadi va o‘tkazish sharoiti hisobga olinadi. Murakkab psixologik testlar (masalan, intellektni chuqur o‘rganish, proyektiv metodikalar) malakali psixolog tomonidan o‘tkazilishi va sharhlanishi lozim. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi esa asosan kuzatish, pedagogik testlar, suhbat, motivatsiya so‘rovnomalari va sotsiometriya kabi usullardan mustaqil foydalanishi mumkin.

5. Diagnostika natijalarini tahlil qilish va qo‘llash

Diagnostika natijalari odatda uch darajada – **yuqori, o‘rta va past** – ifodalanadi. Sinf bo‘yicha umumiy manzarani aniqlash uchun har bir daraja bo‘yicha o‘quvchilar soni va foizi, o‘rtacha ball hamda o‘quv yili boshi va oxiridagi natijalar taqqoslanadi. Natijalar o‘rtasidagi farqning ishonchliligini aniqlashda Student t-mezoni, Pirson χ^2 mezoni va korrelyatsion tahlil kabi matematik-statistik usullardan foydalaniladi. Hozirgi vaqtda bu jarayonni MS Excel, Google Sheets, Jamovi yoki SPSS dasturlari, shuningdek, sun’iy intellekt yordamchilari sezilarli darajada soddalashtiradi.

Diagnostika natijasida har bir o‘quvchi uchun **psixologik-pedagogik xarita (tavsifnoma)** tuziladi. Unda bolaning kuchli tomonlari, qiyinchilik sohalari va tavsiya etiladigan yordam choralari aks ettiriladi (2-jadval).

2-jadval

Diagnostika natijalariga ko‘ra pedagogik yordam yo‘nalishlari

Aniqlangan muammo	Mumkin bo‘lgan sabab	Pedagogik yordam choralari
Diqqat tez chalg‘ishi	Ixtiyoriy diqqatning yetarli rivojlanmaganligi	Qisqa topshiriqlar, faoliyat turlarini almashtirish, diqqat mashqlari
O‘qishga qiziqish pastligi	Motivatsiyaning tashqi xarakterda bo‘lishi	Muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish, o‘yinli va interfaol usullar
Yuqori xavotirlanish	Baholashdan qo‘rqish, oiladagi bosim	Qo‘llab-quvvatlovchi muhit, ota-onalar bilan maslahatlashuv
Sinfda yakkalanib qolish	Muloqot ko‘nikmalarining zaifligi	Juftlik va guruhda ishlash, jamoaviy topshiriqlar
Matematik topshiriqlarda qiyinchilik	Mantiqiy tafakkurning sekin rivojlanishi	Ko‘rgazmali vositalar, bosqichma-bosqich topshiriqlar

Diagnostik ishlar natijalari o‘quvchiga ziyon yetkazmaydigan shaklda ota-onalarga yetkaziladi va oila bilan hamkorlikda individual rivojlanish rejasi tuziladi. Takroriy diagnostika (masalan, o‘quv yili oxirida) amalga oshirilgan korreksion ishlarning samaradorligini baholash imkonini beradi.

Xulosa

Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Psixologik-pedagogik diagnostika boshlang‘ich ta’limda individual yondashuvni ta’minlashning ilmiy asosi bo‘lib, u o‘quvchining hozirgi rivojlanish darajasi bilan birga uning potensial imkoniyatlarini ham aniqlashga xizmat qiladi.

2. Diagnostika kompleks, tizimli va dinamik xarakterda bo‘lishi, kuzatish, test, suhbat va faoliyat mahsullarini tahlil qilish usullarini uyg‘unlashtirishi lozim.

3. Kern–Yirasek, Tuluz–P’eron, Raven, Luskanova, Fillips, Dembo–Rubinshteyn metodikalari va sotsiometriya kichik maktab yoshidagi bolalarni o‘rganishda samarali vositalar hisoblanadi.

4. Diagnostika natijalarini statistik qayta ishlash va raqamli vositalardan foydalanish pedagogik qarorlarning ob’ektivligini oshiradi.

5. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining diagnostik kompetensiyasini oshirish uchun pedagogika oliy ta’lim muassasalarida “Psixologik-pedagogik diagnostika” bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarni kengaytirish, malaka oshirish kurslariga esa tegishli modullarni kiritish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. – lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta ta’lim (2025/2026-o‘quv yili boshiga): press-reliz. – Toshkent, 2026.

3. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2010.

4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991.

5. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. – М.: Знание, 1974.

6. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968.

7. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. – М.: ТЦ «Сфера», 1996.

8. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика. – СПб.: Питер, 2006.

9. Anastasi A., Urbina S. Psychological Testing. 7th ed. – Upper Saddle River: Prentice Hall, 1997.